

ÉLET ÉS TUDOMÁNY

Vaderna Gábor: *Élet és irodalom. Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében*

■ Vaderna Gábor Dessewffy Józsefről írt könyvének recenzense nincs könnyű helyzetben. Ahhoz, hogy érdemben beszélni tudjon a könyvről, a szerző után kellene olvasnia mindazt a nagy mennyiségű és nagyon különböző területről származó szakirodalmat, melyet a hetven oldal felőli bibliográfia tartalmaz. E szakirodalomban ott vannak a(z irodalom)történet-írás elméleti megalapozásának klasszikusai; irodalomtörténet és szerzői biográfia/monográfia összefüggéseit tagláló munkák; a felvilágosodással kapcsolatos nagyhatású korszakmonográfiák (főként eszmetörténeti irányultságúak); a magyar 18–19. század fordulójának irodalomtörténeti feldolgozásai – megkötés nélkül, hiszen valóban áttekinti a kötet kétszáz év vonatkozó irodalomtörténetét; sok esetben az érintett kultúrtörténeti jelenségek társadalom- és eszmetörténetét érintő munkák, illetve az általános értelemben vett társadalomtudomány néhány klasszikus és nagyhatású műve is. Ez a zavarbaejtő sokféleség két dologra figyelmeztet: egyrészt, hogy a sokszor lesajnált tudású bölcsész valójában mennyi területen jártas, mennyi kérdéshez tud és akar hozzászólni, másrészt, hogy mennyi olvasnivaló beépítésével adós még a magyar felvilágosodás-kutatás, ha az európai tudományos trendekkel lépést akar tartani.

A kötetről született számos recenzió szerzői mind egyetértenek abban, hogy ez a nagyon tág keretezés azzal magyarázható, hogy Vaderna Gábor egy sajátos ember-eszmény nyomait keresi Dessewffy alakjában. Úgy rakja össze egy szerzői monográfia részleteit, hogy az abban megjelenő beszédmódokat törésvonalaik, regionális változataik sokféleségében érti meg és rendezi el egy életpálya tudatosan nem teljessé rajzolt körvonalai között. Ebben az igyekezetben Vaderna műfajt teremt, az *eszmetörténeti mikrotörténetet*. Számomra messzemenően alkalmas belegondolni abba, hogy azok a sokszor nagyon eltérő kompetenciák, melyek eszmetörténeti, illetve mikrotörténeti habitusokban jelen vannak, hogyan és milyen tudománytörténeti okok miatt képesek ebben

a monográfiában így találkozni, ráadásul éppen egy irodalomtörténész esetében. Hiszen Szilágyi Márton kutatásai, illetve irodalomtörténet és társadalomtörténet viszonyát tematizáló elméleti tanulmányai a szerzői életpályához való történeti kíváncsisággal való odafordulás nem volt egyértelmű. Vaderna Gábor könyvén az érződik, hogy az ELTE Irodalomtudományi Intézetében szinte minden tanárától eltanult valamit, és ez a sokféle minta nagyon izgalmas és rendhagyó kutatói habitust hozott létre. Meghagyom ezeknek az inspirációs láncoknak az elemzését egy jövőbeli tudománytörténésznek, s egy másik, a kötet építkezése szempontjából talán még fontosabb hatásláncnak mennék utána. Annak, mely Vaderna kötetét a 20. századi társadalomtudomány két legnagyobb hatású gondolkodójához, Michel Foucault-hoz és Jürgen Habermashoz köti.¹ Akár már itt felvethető lenne a kérdés, érdemes-e annyi Foucault- és Habermas-hivatkozás után még mindig ezekre a szerzőkre támaszkodni? Ami miatt számomra izgalmas volt az ő jelenlétük, az a használatuk hogyanja: e két nagy öreg Vaderna kötetében úgy van jelen, hogy a szerző elsajátítja gondolkodási struktúráikat, fogalmaikat és a náluk jelenlevő episztémé szerint gondolja végig tudományos problémáját. Dessewffy úgy főszereplője ennek a monográfiának, ahogyan az ember a hőse *A szavak és a dolgoknak*: a beszédmódok archeológiájának és genealógiájának összefüggésében veti fel a szerző egy, a grófhoz fogható jelenség kialakulásának diszkurzív lehetőségfeltételeit. És valóban, nincs izgalmasabb kérdés a társadalomtudós számára, mint megérteni, hogyan lettek az ember olyanok, amilyenek, miért viselkedtek úgy, ahogyan viselkedtek. Vaderna kötetének legjobb részei ilyen kérdések megválaszolásával kecsegtetnek. Ezek a kérdések minden esetben bonyolultak, azonban ha még azzal is számolnia kell a kutatónak, hogy egy szerző írás- és olvasási szokásai mögötti mintázatokat is azonosítania kell, akkor legalább annyi mindent kell hozzáolvasnia alapszövegei értelmezéséhez, amennyit a fentebb

említett, nagyon terjedelmes bibliográfia sejtet.

A Foucault-i illetésű kérdés megválaszolásához, Dessewffy József alakja antropológiai mintáinak megértéséhez az érzékeny ember fogalmi rendszerét és annak Dessewffynél megjelenő értelmezéseit használja Vaderna. Úgy látja, valójában ennek a modellnek a leáldozásával magyarázható az, hogy könyvének „főhőse” mellékszereplőként, „nagy másikként” van jelen a magyar irodalomtörténet nagyelbeszéléseiben.

Habermas a kötet alcímében szereplő probléma kapcsán lesz követendő figura. Azonban Foucault-hoz képest másként. A Dessewffynél azonosítható, s európai gyökereihez visszavezetett emberkép kérdésével szorosan összekapcsolódva teszi fel a szerző azt a kérdést, hogy mire jó az irodalom az önmagára eszmélő ember önmagáról való beszédében. Erre a kérdésre pedig az a válasz, hogy mindenre, vagyis „élet és irodalom egy kulturális diskurzusban igen szoros, sőt, elválaszthatatlan kapcsolatba kerülnek egymással” (29.). Ezeket az elválaszthatatlan kapcsolatokat követi végig a kötet Dessewffy különféle írásait elemezve (leveleket, vitairatokat, verseket, naplót), s a paradigmaticus fogalom az írások kontextualizációjakor a *nyilvánosság* lesz. A könyv fejezetcímei a nyilvánosság különböző szintjeit/formáit azonosítják az egyes szövegek használatának kontextusaiként. Így Vaderna családi nyilvánosságról, baráti nyilvánosságról, irodalmi nyilvánosságról és intézményesülő nyilvánosságról beszél. A nyilvánosság következtésképpen a kötet legerősebb fogalma, azonban Foucault e kötet kérdésfelvetését szinte már észrevétlenül átítató gondolkodás- és kérdészmódja ellenében Habermas fogalma szinte Habermas nélkül van itt forgalomban. Vaderna joggal bizalmatlan Habermas kifejezésével szemben (lásd ehhez a 264–266. oldalak közötti részt), ennek ellenére a nyilvánosság nagyon fontos szerepet tölt be: Vaderna ugyanis Dessewffynek arról a jelenségről alkotott véleményére kíváncsi, amit Habermas e névvel illet. Ezért félrevezető kissé a fogalom használata. Török Zsuzsa *Irodalomismeretben* publikált recenziójában² érzékeli ezt a problémát, s arról ír, hogy félrevezető az intézményesülő nyilvánosság fejeztcím alatt olvasni Dessewffy pesti naplójáról. A kötet szerkezeti felépítését figyelembe véve

Vaderna döntése, hogy a naplót ide helyezte, teljesen indokolt, hiszen a nyilvánosság fogalmát nem a kéziratok/szövegek cirkulációs nyilvánosságának értelmében használta. A félreértés elkerülése érdekében és a kifejezés kiténtetett voltát figyelembe véve mindenképpen érdemes lett volna e fogalomhasználatot indokolt(abb)á tenni.

Szintén a Foucault-hoz közeli történetírás egy kifejezését használnám a kötet egy másik sajátosságára, forráskezelésére. A „források íze”³ érzik ezen a kötetben, hiszen nagyon sok olyan forrást mozgat meg Dessewffy kapcsán, melyekről az irodalomtörténet tudott ugyan, de tanulságait nem dolgozta fel, vagy olyanokat, melyek éppen e kutatás eredményeként kerültek elő. Hogy Vaderna kifejezetten élvezzi a források ízét, az azon is érződik, ahogyan e kéziratok kontextualizációjakor más életművekből is szintén előszeretettel válogat kéziratok forrásokat.

Több recenzius is kitért arra e kötet kapcsán, hogy egy korszakmonográfia lehetősége és ígérete van ott e kötetben. A fejezetek olvasásakor valóban sokszor kapja magát azon az olvasó, hogy szívesebben olvasná Vaderna Gábor további meglátásait arról, hogy a magyar 18–19. századforduló miben volt más, mint külföldi rokonai, vagy hogy azok a kérdések, melyeket a felvilágosodás eszmetörténeti összefoglalói ránk hagyományoztak, mennyiben érvényesíthetőek a magyar kutatási hagyományok felől, semmint visszatérne Dessewffy Józsefhez. Nem tudom, fog-e Vaderna Gábor korszakmonográfiát írni, mindenesetre annak nagyon örülök, hogy a szerzői monográfia műfaja volt rá annyira felszabadító hatással, hogy a korszakot ilyen sok aspektusában értette meg főhőse felől.

Az *Élet és irodalom* a Ligatura irodalomtudományi sorozat 10. kötete. Ezzel ez a szemléletmódjában és e kötetig a feldolgozott korszak tekintetében is egységes kiadványsorozat „felnőttnek” tekinthető. Egységessé teszi az egyes kötetekre egyaránt jellemző forrásfeltáró igény, illetve a társadalomtudományi módszertanok iránti érdeklődés. Egyedivé teszi az a tendenciája, hogy felmutasson egy olyan tudományos szemléletmódot, mely a klasszikus magyar irodalomtörténet kutatásában több szakmai műhelyt és legalább három generációt összeköt.

Keszeg Anna

■ JEGYZETEK

1. Itt természetesen két nagyon klasszikus munkájuk hatására gondolok: Michel Foucault: *A szavak és a dolgok*. Ford. Romhányi Török Gábor. Osiris Kiadó, Bp., 2001; Jürgen Habermas: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Ford. Endreffy Zoltán. Századvég – Gondolat, Bp., 1993.

2. *Irodalomismeret* 2015/1. 99–103.

3. Arlette Farge: *Le Goût de l'archive*. Seuil, y Paris, 1989. Arlette Farge történész munkája több Foucault-kötet anyagába is beépült, közös publikációjuk is volt.